

PRVA LJUBEZEN IVANA TURGENJEVA IN GRŠKEGA PISATELJA IOANNISA KONDILAKISA

Babis Dermitzakis

Atene

Črtici z naslovom Prva ljubezen, v katerih sta temo prve ljubezni razvila Ioannis Kondilakis in Ivan Turgenjev, sta zanimivi zaradi avtobiografskega značaja in tudi zato, ker je obe starejši ženski, v kateri sta se kot fanta zaljubila, doletel tragičen konec, zaradi česar sta zgodbi v aristotelovskem pomenu besede »pomembni«.

The First Love by Ivan Turgenev and by the Greek Writer John Kondilakis. Two short stories, entitled First love, in which the first love theme was developed by Ioannis Kondilakis and Ivan Turgenev, are of interest because of their autobiographical character and because the older women they fell in love with as young boys came to tragic ends, which makes the stories "significant", in the Aristotelian sense of the word.

Grški pregovor pravi, da moški nikoli ne pozabi prve ljubezni, ženska pa ne zadnje; ponazoril ga bom s kratkima zgodbama z enakim naslovom – *Prva ljubezen* – izpod peres Ivana Sergejeviča Turgenjeva in grškega pisatelja Ioannisa Kondilakisa.¹ Skupen jima je osrednji motiv prve ljubezni, zato nam ponujata veliko možnosti za primerjavo.²

Turgenjev je svetovno znan pisatelj, o Ioannisu Kondilakis pa je le treba povedati nekaj besed. Rodil se je leta 1862 na Kreti in tam leta 1920 tudi umrl, vendar je večino življenja prebil v Atenah kot časnikar. Sodi med vidnejše grške pisatelje svojega časa. Njegovo najboljšo delo je *Patouchas*, ki je doživelo odrsko priredbo in tudi ekranizacijo. Odlomek iz tega romana in smešno kratko zgodbo – *Epikidios*³ – so pred nekaj desetletji vključili v šolsko berilo.

V predgovorih k zgodbama, ki sta predmet naše obravnave, beremo, da sta v veliki meri avtobiografski, vendar sta nastali v različnih življenjskih obdobjih avtorjev. Kondilakis jo je napisal malo pred smrtjo, verjetno leta 1919, ko je tudi izšla. Zgodba je napisana v novogrškem knjižnem jeziku »dimotiki«, ki temelji na ljudskem govoru, medtem ko je pri ustvarjanju drugih del uporabil jezik »katharevousa«, to je neke vrste pisni jezik s slov-

ničnimi in sintaktičnimi oblikami stare grščine, iz katere je tudi večina besednjaka in je tako pri znanstvenikih kot tudi pisateljih bolj priljubljen. Iz predgovora zremo, da je Turgenjev svojo zgodbo začel ustvarjati leta 1860, ko je bil star šele 42 let, in jo dokončal sredi marca isto leto.

Navzlic skupnemu motivu je med zgodbama razlika v zasnovi. Vseeno pa sta si podobni v dveh pomembnih potezah: obe zasnovi sta nenavadni in obe junakinji dočakata tragičen konec, še preden dopolnita trideset let – Kondilakisova junakinja naredi samomor, junakinja Turgenjeva pa umre pri porodu.

Pripovedovalca zgodb izpovedujeta, da je nanju močno vplivala prva ljubezen: »Žalost se je zgostila v moji duši in ostala tam vse moje življenje,« piše Kondilakis (str. 355). In Turgenjev: »... ali že tedaj sem čutil, da mi bo, naj bi še tako dolgo živel, za vselej nemogoče, da bi pozabil ta gib, Zinaidin pogled, smehlaj, da je njena podoba, ta nova, nenadoma pred menoj vstala podoba, za zmeraj vtisnjena v spomin« (str. 417).⁴ Malo pred tem reče junak svoji ljubljeni: » – jaz vas bom ljubil in oboževal do konca svojih dni« (str. 414).⁵ Sprašujem se, ali je bil to razlog, da se pisatelja nista poročila. Nemara sta oba čutila, da je v primerjavi z njuno prvo, idealizirano ljubeznijo, vsem ženskam, ki sta jih srečala v življenju, nekaj manjkalo. V isti kratki zgodbi Turgenjev piše: »O, krotka čustva, rahli glasovi, dobrotljivost in umirjenost ginjenega srca, topeča se radost prve ginjenosti od ljubezni – kje ste, kje ste?« (str. 381).⁶ In nekaj strani naprej: » – a občutek sreče, ki sem jo okušal tedaj, se ni nikoli več ponovil v mojem življenju« (str. 395).⁷ To je bilo tedaj, ko ga je Zinaida, misleč, da je nezavesten, poljubljala po vsem obrazu. »Njene prsi so dihale ob mojih, njene roke so se dotikale moje glave in tedajci – kaj se je tedaj zgodilo z menoj – njene rahle, čvrste ustnice so začele pokrivati ves moj obraz s poljubi ... dotaknile so se mojih ustnic ...« (str. 394).⁸

Tudi za Kondilakisovega junaka je bila izkušnja prvih poljubov silovita: »A ko ... me je Vangelio objela in me poljubila, se mi je zdelo, da me zdaj poljublja drugače. Njenih poljubov je bilo manj, a so trajali dlje, in vsi so bili na usta. Zdelo se mi je, kot da žgejo in da moja lica žarijo« (str. 292).

Kondilakisova prva ljubezen Vangelio je bila daljna sorodnica. »Vitka in temnolasa, očitno starejša kot osemnajst, nemara starejša kot dvajset« (str. 286), pisatelj pa jih je imel komaj pet. Drugi so ga zaradi njegovih čustev dražili. Vangelio je bila zaročena, a jo je zaročenec zapustil in ni ji uspelo navezati drugega razmerja. Ko je junak zrastel in je ni nehal ljubiti, je Vangelio svoja razočarana čustva prenesla nanj. Fantova mati je to opazila in ji nikakor ni bilo všeč.

Naš junak ima zdaj štirinajst let. Živi v mestu, kjer hodi v srednjo šolo. Ko se vrne domov na počitnice, zve, da je Vangelio zbolela za jetiko. Fantova mati se z dekletom ne razume dobro, saj je zaskrbljena zaradi razmerja, ki ga je navezala s sinom. Kljub materinemu zaskrbljenemu ugovarjanju, češ da se lahko okuži, fant deklet vendarle dvakrat obiše. V obupu reče Vangelio svoji materi: »Imam ljubeza, ki zame ni primeren. Ta ljubi je moje veliko in edino veselje, a tudi velika in neozdravljiva bolečina moje-ga življenja. Ljudje bi morali čutiti usmiljenje do mene. Nisem prosila za

njihovo naklonjenost. A četudi me grajajo, me ni niti strah niti sram. Bog, ki razmišlja drugače, me bo sodil in našel moje srce neomadeževano» (str. 351). Na koncu se v obupu povzpne na visoko pečino, se vrže z nje in se ubije. Njen mladi ljubimec nato zapade v obup.

Pripovedovalec Turgenjeva je star šestnajst let, ko sreča Zinaido, obubožano knežno, ki živi s svojo materjo v sosednji hiši na deželi. Prav tako kot Kondilakisova prva ljubezen je tudi ona »visoko, lepo raslo dekle« (str. 36-4).⁹ Junak se vanjo zaljubi. Trpi zaradi ljubosumja, ko vidi, da jo obletava-jo številni občudovalci – tudi Kondilakisov pripovedovalec je ljubosumen na Vangeliinega zaročenca. Ko pozneje spozna, da ima Zinaida z nekom ljubezensko razmerje, se njegova žalost še poglobi. V potrditev svojega opažanja navaja nekaj dokazov o tem, kdo bi lahko bil možki njenega življenja, ki pa so šli v tistem času neopaženi mimo njega. Končno ugotovi, da je ta človek njegov lastni oče, saj je priča njenemu slovesu. Pokaže se, da je naš junak narobe Hipolit, Evripidov junak: ta ljubi ženo svojega očeta in ne obratno, in umre njegov oče, ne on. Zdi se, da je ločitev od ljubice za fantovega očeta nevzdržna, saj umre zadet od mrtvouda. Malo pred smrtjo začne oče pisati pismo sinu. »'Sin moj,' mi je pisal, 'boj se ženske ljubezni – boj se te sreče, tega strupa ...'« (str. 419).¹⁰

Čeprav sta obe kratki zgodbi navidezno osredotočeni na ljubezenski obup, ki ga doživljata mlada junaka, pa bralca pravzaprav bolj gane žalostni položaj obeh junakinj. Daleč bolj ganljiva je Kondilakisova, katere ljubezensko razočaranje je skoz in skoz vzvišeno in jo končno pelje v samomor. Junakinja Turgenjeva pa se poroči, a štiri leta zatem umre pri porodu. V vseh teh letih je junak Turgenjeva ni imel priložnosti srečati.

V skladu z Aristotelom, ki pravi: »Če pa se takšna nesreča odigra med sorodniki ... to so hvaležni motivi, ki naj jih pesnik poišče!«¹¹, bi morala biti ljubezenska zgodba Turgenjeva bolj tragična, saj gre za sinovo ljubosumje na očeta. A v njej ni nobenega konflikta, saj Zinaida – v nasprotju z Vangelio – ljubezni mladega fanta ne jemlje resno, kar bi sicer lahko izzvalo očetovo jezo; pa tudi mladi sin ni jezen na očeta, ko odkrije, kdo je njegov tekmeč. Predvsem pa se smrt junakinje ne zgodi »po zakonih verjetnosti in nujnosti«,¹² ampak povsem po naključju.

Nasprotno pa je položaj v Kondilakisovi ljubezenski zgodbi takšen kot v antični tragediji. Tragična junakinja trpi zaradi »hamartie«, to je »usodne zmote«;¹³ v njenem primeru je to ljubezen do fanta, ki je veliko mlajši od nje; in tudi njen tragični konec ni navadna smrt, ampak samomor. Poleg tega je Vangelio ves čas v ospredju. Oče v zgodbi Turgenjeva, čeprav tudi umre zaradi »usodne zmote«, se zelo redko pokaže na prizorišču. Njegova zmota je prešuštvo in njegova kazen smrt od bridkosti. Tako bralec bolj sočustvuje – to pa je čustvo, ki po Aristotelu prevladuje v grških tragedijah – z Vangelio kot z junaki Turgenjeva.

Dela Turgenjeva in Kondilakisa so si podobna tudi na neki splošni ravni. V elektronski enciklopediji *Britanica cd* beremo o »...prefinjenosti ljubezenske zgodbe in psihološko izostrenem portretiranju« v delih Turgenjeva, in o tem, da »... je ponujen obet sreče, a je konec razmerja neizogibno nesrečen.« Tudi konec v Kondilakisovih besedilih je vedno nesrečen, vendar

ni nobenega obeta sreče. To je še bolj očitno v njegovi zgodbi z naslovom *Ko sem bil učitelj*. Bralec še malo ne dvomi, da ne ljubezen učitelja ne ljubezen pripovedovalca do istega lepega mladega dekleta ne bo obojestranska. A medtem ko pripovedovalec premaga svojo žalost, ko se mlado dekle poroči s čednim mladeničem, pa učitelj, enako kot Vangelio, zapade v depresijo in napravi samomor.

Pri upodabljanju strastne ljubezni in razočaranja v *Prvi ljubezni* je Kondilakis zelo moderen, vendar ne prikazuje običajnega ljubezenskega razmerja, ampak dokaj neobičajno. *Madame Butterfly* Henryja Davida Hwanga je nemara najbolj značilna upodobitev nenavadne, a kljub temu globoke erotične strasti – junak naredi samomor, ko spozna, da je ženska, ki jo je ljubil, pravzaprav moški in povrh tega še vohun. V smrt ga ni poglalo izdajstvo, ampak spoznanje, da je idealna ženska podoba, ki jo je ljubil, neobstoječa.

V nasprotju s Kondilakisom se Turgenjev, podobno kot slikar, ukvarja bolj z zunanjo podobo svojih junakov. Zinaido opisuje ob več priložnostih. S temi opisi, ki poudarjajo njeno lepoto, naredi pripovedovalčevo ljubezen tako opravičljivo kakor tudi neizogibno. Zinaido portretira z junakovega gledišča, z gledišča popolnoma zaljubljenega najstnika, in ne kot objektivni opazovalec: »Pogledal sem Zinaido – in tisti trenutek se mi je zdela toliko nad nami vsemi, od njenega belega čela, od njenih negibnih obrvi je dihal tak svetel razum in taka moč, da sem pomislil: 'Ti sama si ta kraljica.'« (str. 402).¹⁴

Ob prvem srečanju z Zinaido mladega pripovedovalca očarajo njene »velike sive oči« (str. 365).¹⁵ Tudi Kondilakisov pripovedovalec opaza, da je »v njenih črnih očeh, ki so se zdele večje kot navadno, trpljenje ranjene ptice« (str. 305). Zinaidine velike sive oči izražajo erotiko, saj se ženskam oči, tako trdijo biologi, razširijo, ko so seksualno razvnete, in z njimi označijo svojo erotično voljnost; videti so lepše in na ta način privlačijo moške. Nasprotno pa Vangeliine črne oči, ki so se zdele večje kot navadno, dokazujejo njeno veliko žalost in so kot okno v njeno dušo.

V nasprotju s Turgenjevim Kondilakis zelo na kratko opisuje junakinjino zunanost; opisovanje njenega postopnega hiranja je simbolni ekvivalent globljega duhovnega hiranja, ki so ga povzročili izbruhi pripovedovalčeve matere in to, da so njena erotična čustva doživela neizbežen konec. Turgenjev portretira lepoto svoje junakinje, Kondilakis pa slika burno notranje življenje svoje.

Turgenjev podaja kratke, a natančne portrete snubcev, ki obkrožajo njegovo kraljico: »'Majdanov,' je rekla knežna velikemu mladeniču z mršavim obrazom, majhnimi slepimi očesci in izredno dolgimi črnimi lasmi ...« (str. 377) itn.¹⁶ Motiv zgodbe Turgenjeva je preučevanje vpliva, ki ga ima novinec na preostalo družčino, in njenega odziva na zorenje razmerja z junakinjo, ki je, kot smo že dejali, obsojeno na neuspeh. Turgenjev je v zgodbo vpletel veliko oseb, Kondilakis pa zelo malo, a vse imajo odločilno vlogo v razvoju zasnove.

Vsako pripovedno delo je do neke mere etografsko,¹⁷ bodisi načrtno ali pa iz nuje, saj je treba nekako opisati okolje oseb, sicer bi se zdelo, da se gibljejo v praznini. Kadar je zgodba postavljena v daljno preteklost, bralci

zaradi razlik med običaji in moralo v preteklosti in sedanosti intenzivneje dojemajo njeno etografsko naravo. Sovjetski državljani in tudi sodobni Rusi gotovo z zanimanjem opazujejo moralo takratne aristokracije in njen način zabave. Igre »zastavice«, ki jo opisuje Turgenjev, morda sodobni Rusi ne poznajo več.

Kondilakis v svoji kratki zgodbi razkriva zdravilsko prakso v preteklosti, njegov namen je tako etografski kot satiričen. Takrat so mislili, da duševnega bolnika obsedajo demoni. Demone je potem izganjal duhovnik; in če obsedena niso zapustili, so takega človeka zelo mučili. »Ubogega blaznega človeka so preteпали in mislili, da tepejo hudiča« (str. 325). V tistih časih so poznali zelo nenavaden postopek za premagovanje vročice. »Moja mati je navadno poklicala pismenega človeka, da je 'pisal na koščke', se pravi, da je napisal urok na kos papirja, ki so mi ga potem zavezali okrog vratu kot talisman. Bila je tudi navada, da so tak papir razpustili v vodi in mi dali popiti raztopino« (str. 344).

In na naslednji strani:

... Večina teh zdravnikov tradicionalne medicine je bila vračev, se pravi čarodejev in zdravnikov obenem. Namesto da bi diagnosticirali bolezen po bolnikovih simptomih, so ti zdravniki diagnosticirali na podlagi vedeževanja iz kart, o katerih so verjeli, da so zmes magije in leka.

Moja mati je poklicala takega zdravnika, da bi me pregledal. Prišel je z na roko popisano debelo knjigo, ki je bila po toliko letih listanja po njej na vogalih zmečkana in obrabljena. Komajda je vrgel pogled name. Tudi utripa mi ni potipal in ne pogledal jezika. Mati mu je povedala, da sem zelo vročičen, da se ponoči potim in bledem. Ampak za njegovo zdravilsko veščino so bili vsi ti podatki nepomembni. Vprašal je samo, katerega meseca in dneva sem se rodil. Potem je odprl knjigo. In ko je obračal list za listom, so bile tam Davidove zvezde, magični krogi in drugi podobni magični liki. Ko je nekaj časa bral naglas, se je ustavil in rekel, naj položim prst na slepo srečo kamor koli. Nato je začel spet brati, tokrat ne naglas, njegove ustnice so se komajda premikale. Po nekaj minutah je postavil diagnozo. Imel sem hudo 'vistaro', se pravi napad zlih duhov, ki pa jih je morda pripeljalo in z njimi sodelovalo človeško bitje. Njegov košček papirja je bil glede tega dokaj nejasen (str. 345).¹⁸

Iz Kondilakisovega jezika je razviden tudi prehod kretskega narečja, ki se je opiralo na starogrške oblike, v oblike nove grščine. Rodilnik še uporablja kot sklon objekta, a dandanes Krečani uporabljajo samo tožilnik. Naletimo tudi na besede, ki niso več v rabi.

Obe zgodbi sta odlični, a po moji sodbi je Kondilakisova boljša. Tega v svoji analizi sicer nisem nameraval dokazovati, kljub temu pa mislim, da je to iz nje razvidno. Turgenjev je splošno znan avtor, Kondilakis, ki je bil zelo nadarjen pisatelj, pa je imel to smolo, da je pisal v jeziku majhne države. Vendar je usoda velikih literarnih del v manjših jezikih, kakršna sta slovenski in grški, preobsežna zadeva, da bi o njej razpravljali na tem mestu.

Iz angleščine prevedla Vera Troha

OPOMBE

¹ Ioannis Kondilakis, *O Patouchas, Otan imoun daskalos, I proti agapi* (Patouchas, Ko sem bil učitelj, Prva ljubezen), Ustanova Costasa in Helene Ouranis, Atene, 1993.

Ivan Sergejevič Turgenjev, *Pervaja ljubov* (Первая любовь), Russki jazyk, Moskva, 1988. Slovenski prevod: *Prva ljubezen*, v: I. S. Turgenjev, *Izbrano delo*, 1. knj., *Novela in povesti* (prevedel Janko Moder), Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1951.

² Temo, razumljeno kot snov (Le thème conçu comme sujet), obravnavajo Pierre Brunel, Claude Pichois in André-Michel Rousseau v: *Qu'est-ce que la littérature comparée*, Armand Colin, Pariz, 1983, str. 130–131.

³ To delo smo primerjali z »A morte e a morte de *Quincas Berro D'água*« Jorgeja Amada v razpravi z naslovom »O *Epikidios* tou Ioanni Kondilaki kai *I dio thanati tou Ioakim-kravgi-nero* tou Zorze Amanto« (*Epikidios* Ioannisa Kondilakisa in *A morte e a morte de Quincas Berro D'água* Jorgeja Amada«, objavljeni v *Gerapetritiki Apopira*, maj 2003, str. 35–39.

⁴ Но я тут же почувствовал, что, сколько бы я ни жил, забыть это движение, взгляд, улыбку Зинаиды было для меня на всегда невозможно, что образ её, этот новый, неожиданно явившийся передо мною образ, навсегда остался в моей памяти, str. 81.

⁵ ... я буду любить вас до конца дней моих, str. 77.

⁶ О нежные чувства, мягкие звуки доброта и утихание взволнованной души, исчезающая радость первых восторгов любви, – где вы, где вы ?, str. 35–36.

⁷ ... но чувство счастья, которое я пережил тогда, уже не повторилось в моей жизни, str. 53.

⁸ Её груд дышала возле моей, её руки держали мою голову, и вдруг – что стлось со мной тогда! – её свеже губы начали покрывать всё моё лицо почелуями ... они коснулись моих губ ..., str. 52–53.

⁹ высокая, стройная ... , str. 16.

¹⁰ Сын мой, – писал он мне, – бойся женской любви, бойся этого счастья, этой отравы ..., str. 83.

¹¹ Aristoteles, *Poetika*, (prevedel, uvod in opombe napisal Kajetan Gantar), 2., dopolnjena izdaja, Sankarjeva založba, Ljubljana, 1982, XIV., str. 83.

¹² *Ibid.*, IX., str. 75.

¹³ *Ibid.*, XIII., str. 81.

¹⁴ Я посмотрел на Зинаиду – и в эту минуту она мне показалась настолько выше всех нас, в её белом лбе, в её неподвижных бровях чувствовался такой светлый ум и такая власть, что я подумал: »Ты сама эта королева!«, str. 63.

¹⁵ ... огромные серые глаза ... , str. 16.

¹⁶ Майданов, – сказала княжна высокому молодому человеку с худощвым лицом, маленькими слепыми глазками и очень длинными чёрными волосами, str. 31.

¹⁷ S pojmom etografski so označili pripovedno prozo poznega 19. in zgodnjega 20. stoletja v Grčiji, ki se je pod vplivom nemške romantike osredotočala na opisovanje ljudskega »etosa«, se pravi nranosti, običajev in na splošno življenjskega sloga na grškem podeželju. O etografski naravi Kondilakisovega dela je obširno razpravljal prof. M. G. Meraklis v uvodu.

¹⁸ Mimogrede, slavni kitajski pisatelj Ba Jin je v delu *Chun* smešil podobno kitajsko tradicionalno medicinsko prakso in zavračanje zahodne medicine. Ba Jin, *Chun* (Spring, simplified edition), Sinolingua editions, Beijing, 1987, str. 42, 77–93.

■ **THE FIRST LOVE BY IVAN TURGENEV AND BY THE GREEK WRITER JOHN CONDILAKIS**

Key words: Russian literature / Turgenev, Ivan Sergeevič / modern Greek literature / Condilakis, John / love / comparative studies

This paper discusses the “first loves» of Ioannis Kondilakis and Ivan Turgenev, in two autobiographical short stories having the same title, “first love». The stories have some similarities besides their theme, and some differences. For both writers this experience was engraved deeply in their souls, which might be responsible for the fact that neither of them married. The women they fell in love with were older. The paper discusses their similarities in appearance and the first “erotic contact» the young heroes had with them. The two women come to tragic ends. Turgenev’s heroin dies while giving a birth to a child, while Kondilakis’s heroine commits suicide. Turgenev focuses on the turbulence in the mind of his young hero, who is constantly jealous, while Kondilakis concentrates on the despair of his heroine who, being abandoned by her fiancé, invests her frustrated feelings on a young boy who was in love with her. The paper stresses the strong feelings of compassion felt for all four characters, whose love is foreseen to be frustrated. Aristotle’s notions of tragedy are applied to both short stories. Finally, the paper stresses the depiction of the social milieu by both writers.

Maj 2005